

m.m. föörenade källsprånget. Williams betonar att det aldrig har funnits ett paradiskt utillstånd i kyrkan med frihet, jämlikhet och syskonskap.

Ett andra huvuddrag är att han kartlägger såväl kristendomens huvudfåra som några av dess många bifloder och även de fördämningar uppströms som inte bereddes möjlighet att fortsätta färden nedför berget. Han hävdar att studiet av dessa bifloder och fördämningar är (102) «one of the most important critical resources we can bring to a mature understanding of the Church.» Samtidigt påpekar han att detta givetvis inte får ske okritiskt. Inte allt som inte kom att tolereras av majoriteten är bra bara för att de som tillhörde dessa grupper blev motarbetade och inte sällan skamligt behandlande. Biflodernas gondoljärer är (103) «at least as strange as any <orthodox> voices from the past.»

I det andra kapitlet diskuteras bl.a. det faktum att så många led martyrdöden under tidigkristen tid. Detta ämne är högst relevant idag: dels mötte fler martyrdöden under 1900-talet än under något tidigare århundrade, dels genomgår martyrbegreppet för närvarande en radikal förvandling, eftersom s.k. «själv-mordsbombare» motiverar sina drakoniska dåd med en martyrologisk terminologi. Av dessa två skäl hade rec. här önskat ett mer problematiserande förhållande till *martyr*-begreppet. Det vore djupt orättvist att påstå att Williams ger uttryck för ett svärmiskt förhållande till martyrskapet, men det finns avsnitt som, lästa i ljuset av nära nog dagliga rapporter om självmordsbombare, ger en på gränsen till besk eftersmak.

I bokens tredje kapitel studeras reformationstidens teologer och teologier. Överlag är detta en välvillig läsning av reformatorernas önskan att vara teocentrika (78): «the touchstone of Protestantism is witness to the liberty and priority of God's act.» Samtidigt gör han läsaren uppmärksam på två av protestantismens svaga sidor: W. H. Audens sonett får ge ord åt skillnaden mellan den ångestridne Luther och de understundom välbärgade och välmående lutherna: «And men and women of the world were glad, Who'd never cared or trembled in their lives.» Han frågar sig även hur det kommer sig att just protestantismen har en påfallande fallenhet att förväxla eller t.o.m. identifiera nationalism och kristendom.

Williams ger sina läsare nyttiga påminnelser: elegant presenterar han såväl gamla sanningar på ett nytt sätt som nya perspektiv på gamla texter. På blott drygt hundra sidor brödtext behandlar han med hjälp av kyrkohistorien några av de mest centrala frågorna i modern teologi. Alla de som ställer sig frågan *why study the past?* gör gott i att ta del av Williams välavvägda, välformulerade och tankeväckande svar.

Jesper Svartvik

Lars Bergström: *Döden, livet och verkligheten: Essäer. 198 sid. Bokförlaget Thales. Stockholm 2004.*

1973 avgick Ingemar Hedenius som professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet. Han efterträddes följande år av Lars Bergström, som tidigare varit docent i samma ämne vid Stockholms universitet. 1987 återvände han som professor till huvudstaden och var verksam där fram till sin pensionering 2002.

Bergström har varit en mycket aktiv akademiker även om han tidigare endast skrivit två böcker på svenska: *Objektivitet* (1972) och *Grundbok i värde-teori* (1990. 2:a uppl 1992). Däremot har han skrivit ett stort antal artiklar på svenska och engelska framför allt inom moralfilosofi, värdefilosofi och vetenskaps-teori. Han har dessutom varit och är fortfarande aktiv i flera filosofiska och lärda sällskap och sedan starten 1980 är han redaktör för *Filosofisk tidskrift*. Sedan många år har han också varit en av ledarna för ett internationellt forskningsseminarium i *Philosophy of Science* vid Inter-University Center i Dubrovnik. Han är m.a.o. en mycket meriterad och även utomlands känd och respekterad filosof.

Bergström kan sägas tillhöra den tredje generationen av analytiska filosofer i Sverige, som började med Axel Hägerström och Adolf Phalén och följdes av Ingemar Hedenius, Anders Wedberg, Konrad Marc-Wogau och Manfred Moritz, som i sin tur följdes av bl.a. Sören Halldén, Göran Hermerén, Dag Prawitz och Lars Bergström.

Medan den första och andra generationen analytiska filosofer överlag intog en mycket negativ inställning till «metafysiken» och metafysiska spekulationer om t.ex. själen, Gud, livet efter döden och livets mening, har den tredje generationen visat en större tolerans och öppenhet för dessa och liknande frågor. Även en del svenska teologer som t.ex. Anders Nygren och Ragnar Bring tog intryck av den analytiska filosofins ursprungliga negativa syn på metafysiken, medan en del av nästa generations teologer som t.ex. Hampus Lyttkens, Jarl Hemberg och Anders Jeffner visat en större öppenhet för metafysiska frågeställningar.

Mönstret går igen och man kan fråga vilken skillnad det är mellan att spekulera om metafysiska frågor i egenskap av analytisk filosof jämfört med att fundera över de «eviga frågorna» i egenskap av «analytisk teolog»?

Min personliga erfarenhet har varit den att medan båda grupperna hyllar de empiriska vetenskapernas och den rationella analysens regler, skiljer de sig i synen på religion i allmänhet och kristendom i synnerhet. Mitt intryck är att svenska filosofer sedan 1940-talet som regel varit ateister eller agnostiker, medan svenska teologer som regel varit religiöst troende i en eller annan form. Detta borde enligt vetenskapens

spelregler inte ha påverkat resultaten, men det tror jag det många gånger har gjort. Medan svenska analytiska filosofer haft en benägenhet att undervärdera *Bibelns*, de kristna traditionernas och de religiösa upplevelsernas betydelse, har svenska analytiska teologer på motsvarande sätt haft en tendens att övervärdera betydelsen av sina egna personliga förutsättningar. Detta märktes inte minst under tro- och vetandebatten i början på 1950-talet och den nästan lika intensiva debatt som följde utgivandet av Bertrand Russells *Varför jag inte är en kristen* i slutet på samma decennium. Det är först på senare år som svenska filosofer och teologer verkar ha insett att det finns fler alternativ än ateism och kristendom att ta hänsyn till.

Både titeln på Bergströms nya bok, tonen och framställningssättet påminner en hel del om Sören Halldéns bok *Universum, döden och den logiska analysen*, som kom ut första gången 1961 och sedan dess getts ut och tryckts om flera gånger, vilket vittnar om att den funnit sin publik bland studenter och en intresserad allmänhet.

Jag tror att Bergströms bok också kan komma att läsas och uppskattas av många, både av tvivlare och troende. Detta beror inte bara på att han valt — för de flesta — mycket intressanta frågor, utan kanske framför allt på hans sokratiska och ofta humoristiska sätt att närma sig de eviga frågorna. Hans ambition har varit att boken skall kunna läsas av i stort sett vem som helst. Han har försökt undvika att drunkna i detaljer, tekniska utredningar, idéhistoriska referenser, och hans sätt att undvika att namnge kända filosofer blir i vissa fall mycket roliga.

I förordet och på bokens baksida ger författaren exempel på eviga frågor som diskuteras i boken, men jag tror att en enkel uppräknings av de femton kapitlens rubriker ger en mera rättvisande bild av bokens innehåll. Han diskuterar i tur och ordning följande ämnen: döden, framtidens oundviklighet, handlingsfrihet, livets mening, verklighetens natur, förnuftiga tankar, andras upplevelser, evigt liv, människovärde, absolut sanning, animalisk kost, tankens kraft, jagets karaktär, möjliga världar och varats obegriplighet.

Även om jag inte håller med om alla av Bergströms slusatser, är det i de flesta fall möjligt att följa hans resonemang och han vinner ofta poänger med sin lågmälda humor. Det är egentligen bara på ett ställe som jag satt ett frågetecken. Det är när han i kapitlet om möjliga världar slutar med att säga: «Det lönar sig nog inte att spekulera mer om detta. Det låter som dålig teologi. Eller kanske kort och gott: som teologi» (s. 186).

Även om jag kan hålla med om att mycket av den teologiska litteratur som jag läst har varit dålig eller i många fall svår att förstå, så ger det ändå ett nonchalant intryck att påstå att teologi per definition är att lik-

ställa med «dålig teologi». Det tycker jag är dålig stil och en oförtjänt känga i baken på många seriösa teologer, som i sina resonemang utgår från föreställningen att det existerar ett eller flera högre väsen, som vi visserligen inte kanske kan *vet* så mycket om, men som vi ändå kan resonera om.

Denna spricka i fasaden kanske vittnar om att Bergström egentligen inte är så öppen och tolerant som han vill ge sken av. Med utgångspunkt från Bergströms publikationslista, verkar han ju inte precis ha förläst sig på teologisk litteratur. Så man undrar hur han kommit fram till sin ståndpunkt. Bortsett från det har Bergström skrivit en mycket läsvärd och stimulerande bok och förlaget kunde gott ha kostat på boken en ytterligare korrekturläsning och en innehållsförteckning.

Stefan Andersson

Svante Nordin: *Ingemar Hedenius. En filosof och hans samtid. Natur och Kultur 2004. 563 sid.*

Svante Nordins nya bok om Ingemar Hedenius, som ingår i Vitterhetsakademiens serie *Svenska lärde*, kan ses som en fortsättning och fördjupning av hans tidigare bok om svensk filosofi *Från Hägerström till Hedenius. Den moderna svenska filosofin* (1984). Den utgör också det senaste bidraget till en växande litteratur om Hedenius och den s.k. «tro och vetande-debatten», (se min artikel «Tre böcker om Ingemar Hedenius» *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 2/2003) som enligt vissa postmoderna svenska teologer (se t.ex. Mattias Martinsons artikel «Nio teser om kritisk religionsvetenskap i dagens Sverige» i *STK 4/2004*) anses passé och i väsentliga stycken vara «... en tradering av en förlegad problembild» (s. 153). Huruvida kravet på att ha goda skäl för vad vi håller för sant blivit omodernt eller inte, skall jag inte gå in på här, utan bara konstatera att Nordin skrivit en mycket intressant och väldokumenterad bok om en av Sveriges mest inflytelserika filosofer under 1900-talet. Även om Nordin naturligtvis bygger sin framställning på Hedenius egna publicerade skrifter och andras, har han också använt sig av sakkunnigutlåtanden och överklaganden, men framför allt utnyttjat ett omfattande brevmaterial som han använt med framgång.

Nordins bok är mycket mer än en gängse biografi. Författarens ambition har varit att «... förstå Hedenius utifrån hans egna förutsättningar och i hans egen tid. Jag vill genomföra en historisering av gestalten, se honom på distans, i imperfektum. Detta utesluter inte en moralisk bedömning, men biografens metod måste vara en moralisk pointillism, som söker sanningen